

Милован Гочманац

ДОПРИНОС ТУМАЧЕЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ОБЛАСТИ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ

Драгутин Огњановић: Ствараоци и деца. »Нова књига«,
Београд 1978.

Упркос тврдњи Изабел Јан («У питању је дакле, дело које не унемо безусловно да ситуирамо, то јест да га посветимо, па на такво дело стављамо етикету: полицијски роман, револурашки роман, научно-популарни роман, дечја књига... онемогућавају му, заувек, да се приближи том себи довољном апсолуту који нико и не покушава да ограничи каквом функционалном ознаком, и који се зове Књижевност»), или њој у прилог развио се код нас двојак начин прилажења третману књижевности за децу: један који је безрезервно за њену аутономију, и други који књижевност за децу посматра интегрално са такозваном правом књижевношћу. Данас те дилеме не би требало да буде. Мирјана Стефановић је у једном свом раду још 1969. године исправно приметила: »Цео тај процес рушења граница између света одраслих и деце — бежања, терања, одвођења и завођења деце у свет одраслих и одраслих у свет деце траје заправо већ близу два столећа у светској култури (...)«. Помирити старе вредности са новим, савременим тековинама књижевности за децу и притом не губити из вида Књижевност, и допринети хармоничној интеграцији на корист откривања нових димензија наше књижевности посао је, нема сумње, ко-

ји чека правог културног посленика, а који је, изгледа, начео Драгутин Огњановић књигом »Ствараоци и деца«, новим по неким акцентима и висprenости у преношењу општих судова и закључака, и по способности да у токове југословенске књижевности утка и неке праве вредности у области књижевности за децу. Овде треба издвојити и засебно тумачити »Записе из књижевности за децу« Слободана Ж. Марковића и »Дечју књижевност« Милана Црнковића, који су своје вредности потврдили кроз наставну праксу виших школа за наставнике и васпитаче, као и друге пратиоце и теоретичаре савремених кретања у нашој књижевности за децу какви су Воја Марјановић, Милован Да нолић, Момир Чаленовић, Хусеин Тахмишчић, Милан Пражић, Зорица Турјачанин, Наиса Капицић Хаџић, Радомир Живогић, Нусрет Идризовић, Далибод Цвитан, Иван Цековић, Бора Ђосић, Владимир Миларић, Мирко Петровић и други.

У прилици да говори о Марјановићевој књизи »Глас аутономног света« Зорица Турјачанин је у приказу »Корак према синтези« изрекла и чињеницу да »Богатија за оне психомотивне слојеве виђења и доживљавања који својом инте-

грацијом сачињавају суштину дјетињства, као стања свијести и психолошког феномена, литература за најмлађе захтјева посебјни рекурс приступа, пољиваленцију интереса, флексибилност метода и, изнад свега, нерв за комуницирање са дјетињством и дјелом које оно собом конкретизује и тумачи«. И више од тога, да уме да уочи и оцени вредност онога што се сматра врхунским у стваралаштву за децу и да је сублимира и синтетизује у токове југословенске књижевности. Тиме би се избегло шематизовано писање, »уводничарско поговорнички записи о писцима и делима« (С.Ж. Марковић), и критика стала на ниво критике једног Велибора Глигорића или Исидоре Секулић, на пример. Мало је, дакле, правих критичара који су разбили оквире шематизма и прагматизма у овој области. Један од њих је несумњиво Драгутин Огњановић који по други пут (први пут читанком »Сунце на извору«) осведочено студијски и озбиљно приступа овом тешком и деликатном послу.

Данојлићева тврдња у »Наивној песми« — »Од критике се тражи да уочи и оцени специфичну вредност онога што су написали (...)« и цитирање Изабел Јан: »За дечју књижевност није битно да ли је књижевност или није; важно је да је дечја; управо тај, специфичан карактер, даје јој значај и достојанство (...) Истаћи, овако, специфичност дечје литературе не значи, ни у ком случају умањити је. Напротив, то значи нагласити, још једном, произвољност и нестварност те чисто друштвене вредности коју називамо књижевношћу. Зашто бисмо давали предност једној форми уметничког исказивања, зашто бисмо је сматрали једино вредном, једино достојном да се зове »књижевношћу«, зашто бисмо је узимали за основну меру упоређивања, кад оно што је доиста битно јесте људско изражавање у најширем смислу, моћ обликовања имагинарног«, упућује нас ка »изворности и силини визије, снази појединачног дара« које тражимо у захтевима постав-

љаним критичарима у овој области у којој се упорно не чине напори да се помире третман »дечјег« и третман озбиљног«. Уметност је једна, књижевност такође. Чему, дакле, бежање у минорност кад се тумаче дела која припадају области такозване књижевности за децу?

Огњановићева књига је рад о девет југословенских писаца. »Аутор је уочио неке иманентне подударности њиховог тематског опредељења и стваралачког поступка, па је своје разматрање концентрисао око три доминантна литерарно-психолошка проблема« (Др Зорица Турјачанин; рецензент је и др Владета Вуковић).

Та три литерарно-психолошка проблема Огњановић је сврстао у три тријаде. Прва у поглављу »Поетски мотиви« (Змај, Жупанчић, Вучо), друга »Психолошке магице« (Цанкар, Воранц, Андрић), и трећа »Између бајке и реалности« (Ивана Прлић Мажуранић, Десанка Максимовић и Бранко Ђопић).

Пре свега, ваљало би истаћи да је књига доста добро компонована. Са три преамбуле писац нас уводи у сваку тријаду. Поставља њима окосницу свог критичког тумачења и разлоге за заједништво писаца у наведеним поглављима, њихове истоветности и разлике.

»Поетски токови« доста категоријично повезују одсјаје Жупанчића и Змаја, и Александра Вуча. Могло се очекивати да прва тријада буде Левстик, Жупанчић, Змај. Огњановић се определио за Вуча, с правом, кога је извукао из »мртвог мора« Змајевих епигона, у коме је »болећивост чика и тета претила скретањем у сенилизацију духа«. Без бојазни да западнемо у старомодност сматрамо да се у наведеној констатацији доста претерало јер је у том »мртвом мору« било и вредности које историја књижевности не може заобићи. Те вредности које су важиле у једном временском тренутку не треба једном реченицом разарати, треба их анализирати. Као што се тај

ПОРТА
ОКТОБРА

епигонски израз није домогао данашњег детета («Дете је човек, иако још малог раста, и задатак писца је да се уздиже до детињства, а не да се спушта на детињи ниво», — Александар Вучо), нашег савременог, и утихнуо, прегажен, тако се може десити да се «модерни израз» нађе у кризи» и да ћемо на том плану ускоро морати да изграђујемо нове вредности, јер готово све старе смо већ, у свом креативном бесу, разорили» (Мирјана Стефановић).

Огњановић у свом уводном тумачењу сасвим исправно поставља заслуге Змаја, Жупанчича и Вуча. Ако је Змајева заслуга што је први у нас посветио пуну пажњу деци сликајући их у разноврсним ситуацијама и односима на свим узрастима, Жупанчич је децу мотивисао да мисле и први инсистирао на осамостаљивању дечје личности, без казни и строгих назора одраслих. Наставници после четврт века тамо где је стао Жупанчич, Вучо је својим слободарским ангажманом и поетским авангардизмом у разбијању конвенција и предрасуда о васпитању дече и писању за њих, допринео револуционисању мишљења о деци и детињству. Свестан да деци не треба «удовољавати» деминутивско-хипокористичким и тепалачким обраћањем, он је пошао од уверења да писање за децу није спуштање на њихов ниво, већ уздизање на ниво детињства, то подразумева виши степен стваралачке одговорности. С тиме што Вуча тумачи директно у спрегу са Змајем и што му даје место које му је још 1934. године дао Марко Ристић.

У поглављу о Змају («Светлости и сенке патријархалног детињства») Огњановић уверљиво тумачи овог барда поезије за децу при чему је најуспешнији у одељку «Лепеза радости и игре» (О Змају је, ипак, најсавршенију реч изрекао Хусеин Тахмишчић). Тахмишчићевску црту, интелектуално-есејистичку, негује код себе и Огњановић тежећи да прави шира поребења, генезе и сублимације.

У огледу о Жупанчичу («Жупанчич, Цицибан и још нешто») Огњановић ставља овог песника у позицију коју му је наменио у преамбули, наглашено инсистирајући на његовом раскиду са традицијом: «Жупанчичева метафора има снагу магнетизма који је у стању да привуче дете и да га, макар на тренутак, одвоји од игре јер је она нешто више — духовна игра». Из тога раскида, нормално, расте дете — које мисли: «Жупанчич је први у нас дете натерао да мисли, боље речено, отворио простор његовом осамостаљивању у мишљењу».

А следећу фазу тога авангардизма Огњановић исправно види у Александру Вучу («Авангардизам и хуманизам Александра Вуча»), цитирајући Душана Матића. Дијалектичко-материјалистичким методом Огњановић попут Марка Ристића некада одсликава заокрет ка новинама, ослобођење игре и акције, социјалну сатиричност, индивидуализацију ликова, Вучов хумор, активну дечју вољу, адолесцентни немир до језика живога, игре и хумане акције којим су разбијени устаљени језички облици, увиђајући коначно да Вучов «авангардизам има своју књижевно-историјску вредност јер се јавља као заокрет ка виталним темама модерног друштва у коме царују новац и профит» и опружајући га ка Арсену Диклићу, Воји Царићу, Мирославу Антићу, Брани Црнчевићу, Мићи Данојлићу, Мирјани Стефановић, Љубивоју Ршумовићу и Брани Петровићу.

У другом делу књиге који носи назив «Психолошке матице» писац настоји да докучи и синтетизује матице детињства у посебној психолошкој димензији условљеној социјалним траумама и контекстивној наднетности над егзистенцијом. У преамбули он везује пројекције детињства Цанкара, Воранца и Андрића налазећи у њима нити сличности. Сва тројица су рефлексивно наднета над тајновитим преживљавањима детињства и «осведочили смисао за социолошко, психолошко и етичко понирање у сферу детињства као једну од

најделикатнијих загонетки живота» попут Дикенса и Достојевског. Тиме Огњановић жели »снагу уметничке сугестије« да стави у светске размере правилно закључујући да такав дубински снимак дечје душе» није више нико у нас направио.

У поглављу о Цанкару («Деца у прози Ивана Цанкара») Огњановић критичарски оквир од естетског растеже ка социјалном и хуманом приступу тумаченом делу. Тај оквир се шири и продубљује преко Воранца до Андрића, да би у овом последњем показао сву одговорност и проницљивост.

Своје виђење психолошке матице и траума Огњановић је започео Цанкаревом реченицом »Прво и основно што дете тражи од тебе је да га поштујеш«, а расправу о Цанкару ситуира у познату његову мисао: »Неправда коју доживи дете уреже се у младо срце и ту остане заувек неизбрисана, учини да дете рано сазри и постане огорчено, отварамо силом очи да видимо прве и нејасне сенке тих страха које му се касније разоткривају у свој својој окрутној голотињи».

Кроз поглавља »Васпитна искушења«, најбоље обрађено »Дете и мајка — грех и коректура греха«, »Авет глади«, »Животна драма — драма детињства«, »Дечје чежње и стрепње«, »Гротескно лице смрти«, »Снови и стварност«, »Садизам«, »Беспомоћност и трагика« и »Пејзаж душе и пејзаж природе« писац исцрпно и студиозно доказује захтеве постављене преамбулом. Његове импресије делују сталожено и документовано, аутор је разложен и своја виђења даје по утврђеном шаблону поглавља који је поставио студијом о Змају и другима. Огњановића као школског радника интересује и педагошка усмереност дела, али му он прилази и са есејистичке стране имајући подједнако доброд успеха.

»Црни цветови детињства у прози Прежихова Воранца« представља тон и боју на рав-

ни коју је определио радом о Цанкару. Открива садржајни и естетички феномен Воранчевог природног наставка на Цанкарев приповедачки ток. Он диференцира Воранца одређеног на национално и религиозно осећање, на сиромаштво и сирочад, на људску игру рада («јер жети значи живети, а напустити срп — предати се»), на стид, страх, трагичну кривицу где извлачи паралелу осећања греха, стида, кајања код Цанкара и страха и стида код Воранца, код кога, међутим, за разлику од Цанкареве деце, деца поред тешких психичких траума и проживљавања остају прекаљена на мукама одолевајући им, витална и оптимистичка, визионарска на путу »веровања у револуционарни преображај живота и друштва«.

А метафору »загонетка детињства« у случају Иве Андрића Огњановић разрешава на најсрећнији начин »разумевањем психе детета које заборачује у живот«. Загонетка детињства (...) није алегорички обол, али је запретана тајна, сплет емотивних стања, дејје доживљавање психогеног реаговања и понашања у свету који му најчешће није наклоњен«. Огњановић, и овде, тумачи дете пре свега као друштвено биће чији су поступци условљени средином која га окружује. И овде Огњановић показује широку културу и познавање примера из светске књижевности које, пригодно, везује за Андрића. Жеља критичарева је да кроз поглавља као што су »Искушење пред непознатим«, »Чудне и грубе игре«, »Демонија страха«, »Разарање илузија«, »Родитељи и деца«, »Кошмарна и сомнабулна стања«, »Опонашање, досетке, мишљења«, а нарочито »Игра за живот«, ослободивши се дидактицизма пружи читаоцу шири медиј за тумачење књижевности за децу кроз виђење детета какво је дао Иво Андрић.

И најзад, у трећем делу своје књиге, »Између бајке и реалности«, критичар прави везе и односе између И.Б. Мажурањић, Д. Максимовић и Б. Ђолића правећи унутрашњи круг

ПОРТФОЛА

над целом грађом («Избегавајући удесе и потресе, дечје трауме и драме, они су у нечему на средокраћи виђења у Змајевој и Жупанчицевој поезији, знатно друкчији од Вуча, а на супротним токовима од животне слике детињства Ивана Цанкара, Прежихова Воранца и Иве Андрића»), и указујући на типичности и њихове заједничке резултате у »размицању граница реалности« (Б. Попић).

У одељку »Реалност и фантастика у прози И.Б. Мажура нић« аутор најпре са резервом приступа методу сликања стварности који примењује ова врсна списатељица, указујући на идиличност у коју запада, на конзервативизам и утопију, недостатак мотивације, и то све преко шегрта Хлапића, да би у анализи »Прича из давичне« унеколико потврдио већ постојеће уверење да је она југословенски Андерсен, налазећи везе и односе њене прозе са делима из светске књижевности.

»Сунчано подаништво Десанке Максимовић« је разиграно визионарство над детињством — поетиком радости и оптимизма, над хуманизмом и оптимизмом, радом као инкарнацијом доброте и хуманизма, и

ошет, као и раније, над васпитним моментима и социјалном окосницом.

А књига се завршава поглављем »Мемоари детињства Бранка Попића« и Лаертијевим речима: »Прича се да су се деца смејала његовом (Анакси мандровом) певању, а кад је он то сазнао казао је: »Па, онда, морам због деце боље да певам«.

»Ствараоци и деца« је књига огледа и студија насталих у десетогодишњем стваралачком раду аутора и представља захвално штиво за сваког добронамерног читаоца. Огњановић има свој приступ писцу и његовом делу. Настоји да се одвоји од традиционалног и од школског начина вредновања. Његово суђење и закључци су течни и документовани, аутор прави шире и дубље компаративне везе и односе међу југословенским и страним писцима. Књига је естетичко-психолошка синтеза основних оквира врхунских токова југословенске књижевности кроз аналитичко одређење девет југословенских писаца. Као такво, нужно, мора чекати свој наставак и тако остварити целовит подухват коме је Огњановић захвално прибегао.